

**Heliodor: OPOWIEŚĆ ETIOPSKA
O THEAGENESIE I CHARIKLEI.**

Z języka greckiego przełożył, wstępem i przypisami opatrzył Sylwester Dworacki. Poznań 2000 ss. 371. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im Adama Mickiewicza.

Książka jest drugim w historii przekładem Heliodora na język polski. Pierwszy ukazał się w 1590 roku w Wilnie pt. *Historia murzyńska*, jego autorem był Andrzej Zacharzewski. Dzieło było dwukrotnie wznawiane w 1606 w Wilnie i w 1663 w Krakowie. Zachował się tylko jeden egzemplarz, pochodzący z pierwszego wydania, przechowywany obecnie w Bibliotece Czartoryskich w Krakowie. Tekst ma głównie wartość jako zabytek literacki, gdyż sam przekład budzi wiele zastrzeżeń. Autor nie tłumaczył z oryginału greckiego, lecz korzystał z niemieckiego wydania Johanna Zschora (1554).

Współczesny przekład jest pierwszym, pełnym polskim wydaniem romansu Heliodora *Aitfiomicaz* oryginału opatrzonym wstępem, przypisami i bibliografią.

Opowieść etiopska o Theagenesie i Chariklej jest ostatnim z zachowanych romansów greckich; czas jej powstania badacze określają na III albo IV w. n.e. To wielowątkowa powieść przygodowa z parą kochanków jako głównymi postaciami, z wieloma innymi osobami drugoplanowymi, pełną napięcia akcją, rozgrywaną się w wielu krajach. Jest to najdłuższy i najbardziej skomplikowany z romansów greckich, zawierający szereg konwencjonalnych cech gatunku, jakim była starożytna powieść grecka, takich jak: miłość od pierwszego wejrzenia,

podróż, rozbicie okrętu, porwanie piratów, tułaczka, rozpoznanie prawdziwych rodziców, odkrycie arystokratycznego pochodzenia po wielu perypetiach, małżeństwo kończące akcję. Dzieło Heliodora jest uznawane za najlepszy przykład starożytnego romansu, a jego autor za najbardziej reprezentatywnego przedstawiciela tej formy literackiej.

Autor wprowadza czytelnika w sam środek wydarzeń, *in medias res*, relacjonując wcześniejsze zdarzenia, w miarę komplikowania się fabuły, metodą retrospekcji. Struktura powieści jest wzorowana w dużej mierze na *Odysei* Homera. Wątkowi powrotu Chariklej do ojczyzny podporządkowanych jest wiele innych motywów i epizodów. Akcja rozgrywa się na morzu i lądzie w wielu miejscach – miastach i wioskach, pałacach i zwykłych chatkach. Duży wpływ na Heliodora miał teatr grecki. Posługuje się on swobodnie terminologią teatralną, a w opisie przygód bohaterów wiele jest widowiskowości – np. scena cudownego ocalenia głównej bohaterki od spalenia na stosie, czy początek powieści – Charikleja siedząca przy nieprzytomnym Theagenesie na plaży wśród pobojowiska. Wzorcem dla opowieści Knemona (jeden z drugoplanowych bohaterów) była tragedia *Hippolytos* Eurypidesa.

Ważną rolę w *Opowieści etiopskiej* odgrywa religia i bogowie. Bóstwem przewodnim jest Helios. Miłość bohaterów zaczęła się w Delfach podczas uroczystości religijnych. Występują tu też inne miejsca kultu: Memfis w Egipcie, Meroe w Etiopii; bohaterami są kapłani – Charikles, Kalasiris, Sismithres. Bogowie wpływają na życie ludzi poprzez sny i przepowiednie.

Akcja powieści jest osadzona w realnym świecie, jej czas przypada na lata panowania Persów w Egipcie (od VI w. p.n.e.) do podboju przez Aleksandra Wielkiego. Realizm w przedstawianiu miejsc, po których poruszają się fikcyjni bohaterowie jest nawiązaniem do dzieł historyków. Heliodor zawarł w swym dziele wiele informacji dotyczących geografii i przyrody opisywanych krajów – Egiptu, Etiopii. Miejscami jego opisy zawierają ewidentne błędy, jednak są bardzo sugestywne i sprawiają wrażenie prawdziwych.

Gatunek prozy greckiej, nazwany dopiero w czasach nowożytnych powieścią, romansem, powstał pod koniec II w. p.n.e. Historia powstania oraz dokładna definicja tego gatunku literackiego nie zostały w pełni wyjaśnione, gdyż starożytne poetyki nie uwzględniały tej odmiany epickiej. W starożytności określano go jako *opowiadanie miłosne* (*diegema erotikón*) albo *utwór dramatyczny* (*dramatikón*).

Focjusz, patriarcha Konstantynopola z IX w. mówi o *dramacie* (*drama*) lub o *dramacie miłosnym* (*drama erotikón*).

Opowieści te, będące oryginalnym wytworem literackim na gruncie greckim, wywodziły się prawdopodobnie z historiografii jońskiej i zbeletryzowanej historiografii hellenistycznej. Motywów dostarczały też inne gatunki literackie, głównie poezja aleksandryjska, sielanka, tragedia, komedia nowa, epos, ćwiczenia retoryczne. Gatunek cieszył się dużą popularnością w czasach cesarstwa rzymskiego.

Listę znanych dziś romansów greckich otwiera zachowany we fragmentach (ok. 300 linijek tekstu), utwór nieznanego autora nazywany *Romansem*

o Ninosie, Ninopedią lub *Romansem o Ninosie i Semiramidzie*, pochodzący z końca I lub początku II w. p.n.e. Pierwszym w pełni zachowanym romansem historycznym jest *Historia Chajreasza i Kalliroe* z końca I w. p.n.e. Prawdopodobnie w I albo II w. n.e. powstały *Opowieści efeskie* Ksenofonta z Efezu. W połowie lub II w. n.e. Jamblich napisał *Historię babilońską o Sino-nidzie i Rodanesie*, znaną dziś jedynie ze streszczenia Focjusza. Prawdopodobnie z końca II w. n.e. pochodzi romans Longosa *Dafnis i Chloe*. Na początku III w. n.e. lub pod koniec II w. Achilles Tatios stworzył *Opowieść o Leukippe i Klejtofoncie*. *Opowieść etiopska o Theagenesie i Charikleji* stanowi ukoronowanie kilkunastowiekowej tradycji pisania romansów greckich. Jest to najdłuższy (liczący 10 ksiąg) tego typu utwór.

Heliodor cieszył się dużą popularnością, nie tylko wśród starożytnych. Jego dzieło było chętnie czytane i naśladowane przez potomnych. Włoski autor z XVI w. – Scaliger w swym dziele *Poetices libri septem* (1561) ocenia wyżej Heliodora niż Wergiliusza. Na Heliodora wzorował się Miguel de Cervantes, pisząc *Cierpienia miłosne Persilesa i Sigismundy* (1617).

W Polsce, oprócz wspomnianego przekładu Zacharzewskiego, w 1552 roku ukazało się łacińskie tłumaczenie Heliodora, pióra polskiego jezuitę Stanisława Warszawickiego, które było podstawą wielu późniejszych przekładów tego dzieła na języki nowożytne.

Obecny najnowszy przekład Heliodora jest ważnym wydarzeniem w historii polskich badań nad romansem greckim.